

In aanvulling van het raadplegen van historische kaarten en een veldverkenning van de tuin van het voormalige klooster van de Paters Heilige Harten te Rosmalen (aanvankelijk Nuland) is archief onderzoek verricht. Dit onderzoek vond plaats in het Erfgoedcentrum te Sint Agatha. Toestemming voor het raadplegen van de archieven is verkregen van pater Cor Rademakers. In het archief zijn de kronieken van het klooster opgevraagd. In de periode 1932 tot 1945 zijn deze kronieken doorgelezen waarbij hoofdzakelijk gekeken is naar zaken de tuinen aangaande. Daarnaast zijn enkele foto's in het archief opgevraagd en zijn de bouwtekeningen ingezien.

De tuin

In de Kronieken van het huis is te lezen hoeveel moeite de paters heeft gekost om de tuin rond hun klooster op orde te brengen. Op zes mei 1939 werpt de schrijver van de kroniek een blik terug op de wijze waarop de gronden werden bewerkt.

"Nu de nieuwe lente weer in het land is, moet ik hier even memoreren wat onze broeder hovenier gepresteerd heeft in den groentenhof. Het is waarlijk geen kleinigheid in deze zandwoestijn. Van het begin af heeft de moestuin gelegen, waar ze nu is, een honderd meter achter ons huis. Alleen is ze tweemaal wat vergroot. De eerste jaren gebeurde 't grif dat de zaadjes hier gezaaid werden en vijf of tien meter verder opkwamen: de wind nam alles mee, alles was stuifzand, zoals de rest rond het huis. (...)

Meestal verdorde de boel, als 't tot een zekere hoogte gekomen was. Maar de hoop was op de toekomst.

De boeren in den omtrek, die geregeld elk jaar om een kar mest gevraagd werden, en die zo ook brachten (van dit jaar zelfs over de veertig) verklaarden ons stapel, om op zo'n grond groenten te willen telen. Het was dan ook voor broeder hovenier om er moedeloos onder te worden. Toch werd volgehouden. Broeder Aloysius volgde op als tuinman. Een ware domme kracht (in den goeden zin) voor allerlei zwaar werk. Maar de afwerking liet wel eens wat te wensen over. Nochtans werd de grond omgewoeld en mest erin gestopt, en men kreeg er al kijk op, dat 't misschien iets kon worden.

Toen kwam Br. Plaeitus, die had thans al aan tuinderij gedaan, meen ik. Niet alleen is 't een harde werker, zoals zijn voorganger, maar alles ook tip-top in orde. Gaas en draad werden strak gespannen, zelfs een stukje in den grond, om de konijnen er uit te houden. In 1938 werd voorgoed met bakken begonnen. Het zand een halve meter diep uitgegraven, een flinke laag halfvergaan blad erin en daar boven op klei uit de polder, die (...) met vrachtauto's voor ons gehaald hadden. Dit was nog onder Pater Overste Joseph. En in 1939 onder pater Basilius, is er meer klei gekomen, zijn de bakken met ramen verdubbeld. Het vorig jaar hebben we er al van genoten: heel vroeg sla, radijsjes, postelein... Maar dit jaar is nog beter: In 't begin van april al snijsla en einde april kropsla enz. 't Is een lust om te zien. De boeren staan verwonderd:

"Verdulleme, pater Overste, wie ha da ooit gedaacht!" – Ha, de koude grond begint nu ook van alles op te brengen: Begin mei al rabarber en peultjes en spinazie – erwtjes en tomaten beloven – voor de boontjes staan de staken al vast in den grond – voor elke lekkerbek wat! Elders in de kronieken wordt gemeld dat er gedurende de oorlog ook tabak werd geplant om sigaren te maken. Om water bij de hand te hebben heeft broeder Plaeitus een put gegraven in 1937, met grondwater.

De fruitbomen blijven nog een vraag, maar het vooruitzicht wordt beter. Ze staan onder toezicht van Pater Fidelius, en zijn broer Gijs komt eens per jaar snoeien en heeft ook al eens fruitboompjes gegeven om de zieken te vervangen. We zullen hopen dat ook hiervoor een goede toekomst is weggelegd."

Dit citaat geeft een goede beschrijving van de wijze waarop de paters een deel van de grond achter hun klooster gebruikten om groenten te telen. De plaats van de voormalige groentenhof is thans in de tuin nog eenvoudig te duiden. Aan het telen zelf herinnert nu bovengronds niets meer. De bakken zijn verdwenen. In de ondergrond zullen vergravingen in stroken aan te treffen zijn waar de paters de grond met blad en klei hebben verbeterd. De omvang van de voormalige groentenhof is, zoals de beschrijving aantoont, vermoedelijk deels naar plan en deels het gevolg van verstuiwing door wind.

De tuin van de paters wordt ook genoemd in documenten die gaan over het verkrijgen van schadevergoedingen na de Tweede Wereldoorlog. Het klooster en de tuin hadden zwaar te lijden gehad onder zowel de bezetters als de geallieerden. Bij de opsomming van zaken die door de Duitsers zijn vernield of meegenomen wordt melding gemaakt van een varkenshok, enkele fruitbomen, glas op de bakken in de groententuin, een tuinhuisje, een Douglaspomp, 10 konijnen en kippen, 7 bijenkasten en een inrijpoort. De grootste schade aan de tuin werd vooral toegebracht door geallieerde troepen. Op 30

oktober 1944 arriveert namelijk een bataljon van de Royal Engineers: 260 soldaten en 20 Churchill tanks. Hun komst is vermeld in de Kronieken. Daarin wordt beschreven dat de engineers met hun tanks in de kloostertuin oefenden en dat zijn daarmee grote schade aanbrachten. In de woorden van de kroniekschrijver: "*Ons park wordt omgeploegd door de tanks*". Na de oorlog worden kosten gereclameerd voor het herstellen van de dennenbossen, het park en de grote laan. Ook diende grondwerk verricht te worden vanwege vergravingen van de tuin om als oefenterrein te kunnen dienen. De totale kosten voor herstel werden in 1945 geraamd op een kleine 6000 gulden.

Hoe de paters hun tuin inrichtten is uit verschillende vermeldingen in de kronieken te herleiden, te beginnen in 1932 kort na de voltooiing van het kloostergebouw. In oktober 1932 heeft een boomkweker uit Oudenbosch, Mr v.d. Bom, voor en achter het huis een park aangelegd met bomen en sierplanten. Gras werd gezaaid, maar daar kwam niets van terecht door verstuiving. De wegen en paden in het park worden in de kronieken beschreven als zeer zandering. Bijna poëtisch is dit op schrift gezet: "*door het stuiven zijn de paden soms zoek of maken een reisje in de lucht.*" De jonge aanplant had ook veel te lijden onder vraatzuchtige konijnen die zich op de zandgronden zeer thuis voelden. In de lente van 1933 bleek daarbij dat veel van de jonge platen verdord of bevroren was en dus geen wortel had kunnen schieten. Ondanks dat bleef er naar de mening van de paters genoeg bleef over.

In augustus 1936 kwam een pater met zijn broer palen hakken ten behoeve van een oeverrastering voor de aan te leggen vijver. Met het uitgraven van de vijver is dan vermoedelijk al begonnen. Er werken zeker tien paters aan deze enorme klus die bestaat uit "*graven, graven, graven, kruien, kruien, kruien*". De paters kregen hierbij af en toe hulp van (pacht)boeren uit de omtrek om het zand met karren uit te reien. Op 10 september was de vijver genoeg uitgediept om het rasterwerk te beginnen.

In december was mr. Van Megen, broer van pater Petrus overgekomen om een tweede deel van de tuin deskundig onder handen te nemen. In november 1936 had hij de tuin voor het huis al opgeknapt zodat daar gras kon groeien. Veel sneeuw leidde ertoe dat er die winter maar weinig werk in de tuin kon worden verzet.

In maart van het daaropvolgende jaar keerde mr. Van Megen terug naar het klooster om er de heuvel aan te leggen en de vijverrand te beplanten. Twee maanden later zijn de paters bezorgd om de nieuwe beplanting omdat het sinds de aanleg niet of nauwelijks geregend heeft. De beplanting bestaat vooral uit boompjes en heesters. Uiteindelijk redt een groot deel van de beplanting het. In de paasvakantie wordt er door de paters hard in de tuin gewerkt, met name met grondverbetering als doel. Het is dan inmiddels mogelijk om in de tuin en het park te wandelen: *nu en dan een wandeling en zelfs een grote wandeling van 's morgens tot 's avonds*. Pater Bartholomeus heeft met behulp van enkele scholastieken en paters voor de bedekking van de zandheuvel gezorgd, met dennennaalden. Door het aanbrengen van een naaldenbed, zoals ook nu nog aanwezig, worden zandverstuiving voorkomen.

Oud fotomateriaal dat werd aangetroffen, heeft vooral betrekking op het huis. Veel van het materiaal is ongedateerd. De oudste foto's uit begin jaren dertig zijn eenvoudig te herkennen omdat het kloosterterrein dan nog kaal is. Persbureau Het Zuiden heeft de oudste foto's gemaakt, op de dag dat het gebouw werd ingewijd. Op deze foto's zijn zandpaden te zien en enkele pas aangeplante dennen (bomen die het vrij goed doen in zanderige gronden, bijvoorbeeld langs de rotonde voor het klooster. Ook is er gras te zien (zoals op de groepsfoto) en enkele heesters langs het gebouw. Een iets latere, overhoekse foto van het gebouw toont onder meer een heesterperk langs de voorgevel.

Van een latere datum zijn opnamen van de begraafplaats. Dat de opnamen van na de Tweede Wereldoorlog zullen dateren, is af te leiden uit het aantal grafkruizen en de hoogte van de dennen om de begraafplaats. De plaats zal gelegen hebben aan de zuidzijde van de beukenlaan. Ook de opnamen over de vijver zullen naoorlogs zijn, gezien de hoogte van bomen en heesters welke alle door of in opdracht van de paters zijn aangeplant.

Het huis

In de Kronieken is te lezen dat het ontwerp van het gebouw werd gemaakt door S. Dings. Hij werd verkozen boven de architect Simon Switsar uit Amsterdam die twee broers bij de congregatie had. Dings werd verkozen omdat hij in 1928 ook de architect van Ginneken was geweest. De architect kreeg als doel

om eenvoudig te bouwen omdat de fondsen beperkt waren. De bouw verliep verre van soepel, vooral door (bouw)technische gebreken als gevolg van inferieure materialen en slecht geleverd werk. Het werk werd uitgevoerd door de Bossche bouwer Martinus Hoogenvorst die het werk voor bijna 75% van de door de architect geraamde kostprijs uitvoerde.

Tijdens het archiefonderzoek is nog een interessante vondst gedaan. Het betreft een ontwerptekening voor de uitbreiding van het kloostergebouw uit 1948. De tekening toont aan dat het ontwerp van een kloostergebouw dat een keer zo breed is dan het huidige. De uitbreiding bestond uit het plaatsen van een nieuwe vleugel aan de noordzijde van het gebouw en het optrekken van een nieuwe, grotere kapel. Dit ontwerp is niet ten uitvoer gebracht, vermoedelijk omdat de kosten voor de uitvoer van het plan te groot waren.

Conclusie

Het aanvullende archiefonderzoek heeft aangetoond dat vrijwel alle structuren in de tuin zijn aangelegd in de jaren dertig van de twintigste eeuw, binnen een negentiende-eeuwse lanenstructuur. Het betreft onder meer de moestuin, de padenlussen, de slingerpaden, de vijver en de heuvel. In de Kronieken wordt veelal gesproken van een park (het deel om de vijver) en de tuin. De paden werden gebruikt als wandeling (ook een zogenaamde 'grote wandeling' die de paters van de ochtend tot aan de avonds konden maken). De moestuin voor het telen van een verscheidenheid aan groenten. Of de vijver als vis(kweek)vijver diende, is in de geraadpleegde stukken niet expliciet vermeld.

De bronnen vermelden dat veel van het tuinwerk verricht werd door de paters zelf (zo hebben zij de vijver eigenhandig uitgegraven). Wanneer zij hulp kregen van buitenaf, dan betrof het vaak een familielid van één van de paters met specifieke tuinkennis. De waarde van de tuin, zoals vastgesteld in de eerste BAAC rapportage blijft onveranderd.

Een interessante vondst in het archief van de paters is een bouwtekening uit 1948 waaruit blijkt dat de paters een aanzienlijke vergroting van hun kloostergebouw voor ogen hadden. De bouw heeft waarschijnlijk geen uitvoer gehad omwille van beperkte financiële middelen.

De bronnen

Op 20 september jongstleden is een bezoek gebracht aan het Religieus Erfgoedcentrum in Sint Agatha. Dit nadat schriftelijke toestemming was verleend door pater Cor Rademaker (toestemmingsbrief afgegeven bij het Erfgoedcentrum). In het archief van de paters van de Heilige Harten, Archief AR/PO36 zijn verschillende inventarisnummers opgevraagd. Het betreft inventarisnummers:

1517-1551 (Kronieken)

1498 (Correspondentie van de gemeenschap over congregatiebezit van grond in Rosmalen)

1484-1486 (Diverse zakelijke documenten)

3363-3366 (Gegevens over de pachtboerderijen van het huis)

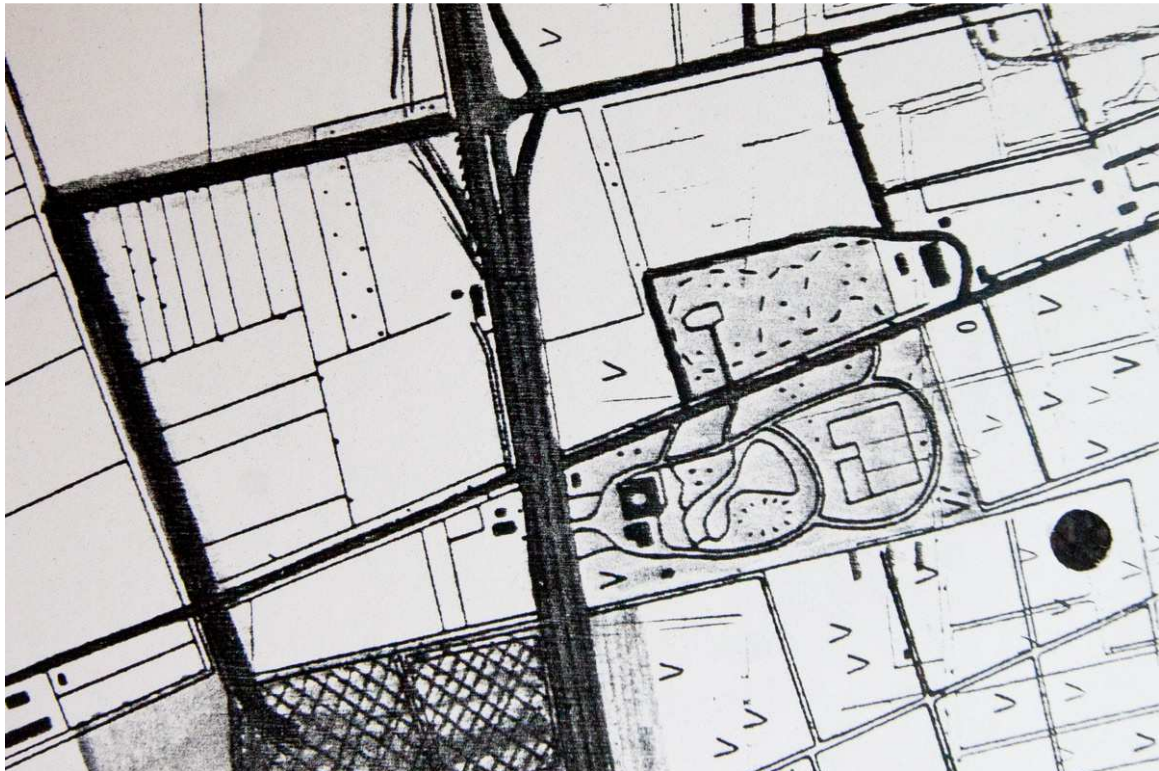
1552 (Bouwtekeningen van het huis)

5219 en 5220 (huis en omgeving en park, foto's)

1567 (kerkhof en huis, foto's)

De meeste informatie omtrent de tuin van het voormalige klooster werd aangetroffen in de kronieken.

De afbeeldingen

Detail van een ongedateerde kaart met daarop het klooster en het kloosterterrein. Wandelpad, vijver en heuvel en de vergrootte moestuin zijn op de kaart te zien. Aan de linkerzijde van de beukenlaan is de begraafplaats gelegen. Het noorden is rechts.

Opname niet lang na de voltooiing van de bouw van het klooster. Om het gebouw staat nog jonge beplanting waaronder dennen die vrij goed in zanderige grond kunnen groeien. Verder is gras te zien in de vrij ledige tuin.

Het kloostergebouw op de dag van de inwijding (zie vlag en kransen). Een zanderig terrein met het een en ander aan jonge beplanting. Dennen in de rotonde voor het gebouw.

Opname ten tijde van de inwijding van het klooster. De tuin laat zich aanzien als een ledig met wat gras en jonge struiken.

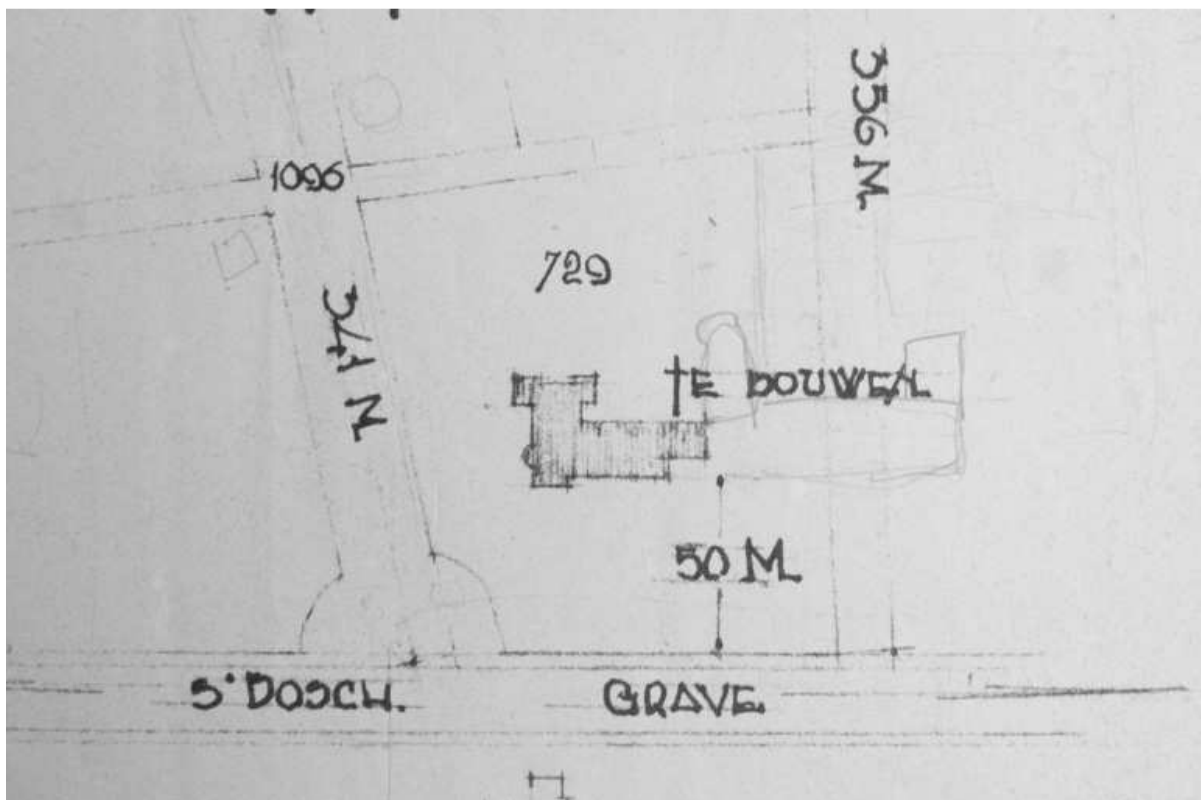
Opname uit omstreeks 1935 waarbij de paters plaats hebben genomen aan de zuidzijde van het kloostergebouw. Te zien is dat de bodem is bedekt met gras.

Ongedateerde en onscherpe opname over de vijver. Langs de vijver staan verschillende bomen en het een en ander aan struikgewas.

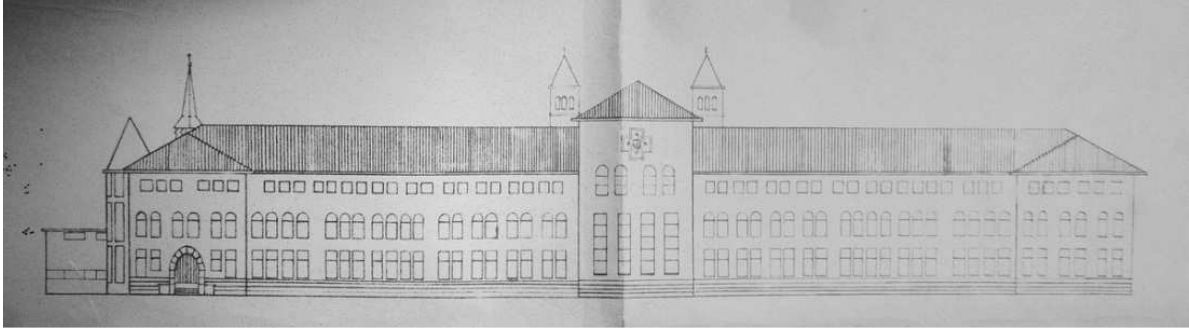

Opname van de voormalige begraafplaats. De graven zijn uitgeruimd. Herbegraven heeft plaatsgevonden in Bavel. De begraafplaats lag vermoedelijk ten westen van de beukenlaan.

Situatietekening uit 1949 waarop schetsmatig is aangegeven op welke wijze het kloostergebouw vergroot diende te worden.

Detail van een ontwerpplan (1949, signatuur) voor het klooster na uitbreiding. Het deel links van het middenrisaliet is het thans bestaande gebouw. Risaliet en het deel rechts daarvan was een voorgenomen maar niet gerealiseerde uitbreiding.

